

KELEVÉZ ÁGNES

Nemes Nagy Ágnes publikálatlan színdarabja Babitsról

Egy értelmezési kísérlet jelentősége

Kedves Babits Mihály!

Bevallom, mikor eldőlt bennem, hogy mégiscsak levelet írok Magának odaátra – azonnal nyüglődni kezdtem a megszólításon. Hogyan is szólítsam? Igazán nem akarok bizalmasodni, legszívesebben „igen tisztelt Szerkesztő Úr”-at írnék; de hát az meg komikus. Hát Szerkesztő Úr Maga? Pláne mostani állapotában. Vagy Szerkesztő Úr az én számomra? Ugyan.

Így kezdi Nemes Nagy Ágnes azt a képzeletbeli levelet, amelyet 1957-ben, élete egyik legválságosabb pillanatában vetett papírra, s amelynek szövege csak negyven évvel később, halála után látott napvilágot egy emlékkötetben.¹ Akkor nem sejthette, hogy a nyolcvanas évek végén épp *Babits szerkesztő úr* címmel ír majd egy darabot, amely szintén sok idő elteltével, negyed századdal később kerül majd publikálásra.²

Babits szerkesztő úr: a beszédes cím egyszerre fejezi Nemes Nagy Ágnes egész életén végigvonuló kettős kötődését, hiszen ezzel a megfogalmazással nemcsak Babitsra, hanem az általa szerkesztett lapra, a Nyugatra is utal. Arra a folyóíratra, amelyről több írásában is kitüntetően meleg szavakkal emlékezett meg. Különös részletességgel egy évfordulós esszéjében vallott arról, hogy számára „már eleven folyóirat korában legenda” volt, már gimnazistaként sem egyszerű sajtótermékként vette a kezébe az általa „legnagyobb tekintélyű folyóiratnak” nevezett Nyugatot, hanem „lázasan összetartott” vele. Bár sohasem „merészkedett odáig”, hogy verset küldjön a szerkesztőségbe, mégis úgy érezte, hogy áhítatos és hűséges olvasójaként részese lehet egy nagy és számára meghatározó tartalmú konspirációnak: „a színvonal összeesküvésének a színvonaltalanság ellen, a tisztesség összeesküvésének a tisztességtelenség ellen”. A lap jellemzésekor, némi nosztalgikus túlzással és a rá jellemző csöppnyi iróniával, szinte túlhalmozza a pozitív jelzőket: „ünnepélyes, legendás, titokzatos” – írja. És azonnal

¹ NEMES NAGY Ágnes, *Levél B. M.-hoz* = Uő, *Az élők mértana: Prózái írások*, Bp., Osiris, 2004, I, 648. Első megjelenés: *Erkölc és rémület között: In memoriam Nemes Nagy Ágnes*, szerk. DOMOKOS Máttyás, Bp., Nap Kiadó, 1996, 80–86.

² NEMES NAGY Ágnes, *Babits szerkesztő úr*, közr., jegyz. KELEVÉZ Ágnes = *Leírás és értelmezés: Újholdas szerzők a hagyománnyá válás közben*, szerk. BUDA Attila, NEMESKÉRI Luca, PATAKY Adrienn, Bp., Ráció, 2016, 137–233.

hozzáteszi a számára oly lényeges kiegészítést, hogy a Nyugat tisztelete a kezdetektől szétválaszthatatlanul fonódott össze benne Babits iránti elkötelezettségével: „úgy éreztem akkor, hogy ezek a jelzők nem utolsósorban Babits személyéből erednek. Ma sincs okom másképp gondolni”³

A kettős kötődés alapja és meghatározója tehát Babits személye maga. Nemes Nagy Ágnes a hozzá való viszonyát, annak változásait és jelentőségét annyira számon tartja, hogy saját Babits-könyvében külön is elemzi, sőt három önálló korszakra osztja. Az első a kamaszkori, amelyben Babits, mint „költői apa-imagó” jelenik meg: „kamaszkoromban kezdtem el szeretni Babits Mihályt, ahogy az lenni szokott; rögtönös szívdobbanással ismerve föl: ez kell nekem. [...] Úgy éreztem, a vers magasabb osztályába léptem általa”. Majd megfogalmazza az azóta oly sokszor idézett, vallo-másos mondatot: „kezébe tettem le matrózblúzos hűségeskümet egy rejtett, szellemi kazamatában”⁴. Aztán életének második korszakában, a háború éveit Babits lett számára a „beszervező”, a háborúellenes magatartás példaképe: „beszervezőmmé vált egy titkos-nyílt háborúellenes konspirációba. Sosem volt olyan közel hozzám, mint akkor”⁵. Tegyük hozzá, hogy azért ennél már akkor is sokkal tudatosabb viszonya volt hozzá, mint költőhöz, hiszen ekkor írta meg Horváth Jánoshoz egyetemi disszertációját *A fiatal Babits költői nyelve* címmel.⁶ „A versei. Tudja, hogy szeretem őket. A disszertációm, az a vékonyacska, gyermekem – róluk szól. Reszketeg hangon kértem Horváth Jánostól a témát” – emlékezik dolgozatának megírására Babitshez címzett fiktív levelében.⁷ Egy interjújában részletesebben is elmondja a történetet:

Amikor szakdolgozati témát kellett választani, akkor én Babitsot kértem Horváth Jánostól. Azt mondta, hogy az nem lehet, mert élő emberből nem lehet szakdolgozatot írni. A kérdést az döntötte el, hogy Babits meghalt. Így már lehetett szakdolgozatot írni róla. Később ebből csináltam a disszertációm is, a doktori szöveget azonban a történelem elsodorta. Az írásbeli részét elfogadták, szóbelire 44 végén nem került sor. A disszertáció címe egyébként az volt, hogy *A fiatal Babits költői nyelve*. Afféle stilisztikai, nyelvészeti mikrodát csináltam belőle.⁸

Végül a saját maga által végzett felosztás harmadik korszakában, az ötvenes évek folyamán számára Babits lett a jelkép:

³ NEMES NAGY Ágnes, *A Nyugatról* (1971) = Uő, *Szó és szótlanság*, Bp., Magvető, 1989, 116. Az esszé a Nyugat megszűnésének 40. évfordulója alkalmából összeállított *Vallomások a Nyugatról* című kötet számára készült (szerk. Rónay László, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, Népművelési Propaganda Iroda, 1971.)

⁴ NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő* (1984) = Uő, *A magasság vágya*, Bp., Magvető, 1992, 8–9.

⁵ NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 9.

⁶ NEMES NAGY Ágnes, *A fiatal Babits költői nyelve* (1943), közl., jegyz., BUDA Attila = *Tárguló körök: Tanulmányok, dokumentumok az Újholdról és utókoráról*, összeáll., szerk. BUDA Attila, Bp., Ráció, 2014, 131–177.

⁷ NEMES NAGY, *Levél B. M.-hoz*, i. m., I, 649.

⁸ NEMES NAGY Ágnes, *Látkép, gesztenyefával* (1981): Kérdező: KABDEBÓ Lóránt = Uő, *A magasság vágya*, i. m., 382.

Amikor pedig kiderült, hogy az ötvenes években nincs szükség Babits Mihályra, legfeljebb valamely átgúrt, leértékelt képmására a magyar irodalomban, akkor következett be a hozzá való hűség harmadik korszaka életemben (néhányunk életében). Megint többet jelentett Babits önmagánál, nemcsak nagy költő volt, akinek öröksége nélkül csonka a magyar kultúra, hanem jelképévé lett mindannak, aminek híjával voltunk.⁹

Sőt jelképnél is több, az állandó és biztos viszonyítási pont: „magas, sötétszemű égerfa egy keresztúton; mindig onnan nézem, hová jutottam”.¹⁰ Hogy mennyire „közel” volt ekkor is Nemes Nagy Ágneshez Babits, azt az 1957-ben írt, neki címzett fiktív levél életrajzi súlyát felmérve vehetjük számba igazán. Takács Zsuzsa egy esszéjében egyenesen úgy fogalmazott, hogy Nemes Nagy Ágnes pályáját, írói szenvedéstörténetét e levél felől érdemes megközelíteni,¹¹ ugyanis épp „élete egyik legnehezebb történelmi és magánéleti pillanatában” fordul a költőhöz, amikor „a megtorlás reménytelenségével súlyosbított magán-tragédia” sújtja, hiszen, mint írja, Lengyel Balázssal való házasságának összeomlása a végső kétségbeesésbe sodorja. Valóban megrázó, ahogy Nemes Nagy saját helyzetét jellemzi levelében: „Csupa szégyen, csupa iszonyat. Az eszem belerokkant, mint egy márciusi jégtábla.”¹² Nem lehet tehát eléggé hangsúlyozni annak az érzelmi és intellektuális segélykérésnek a súlyosságát, amellyel ekkor Babitshoz fordul, hiszen mi másról szólnának a levél utolsó bekezdései, ha nem élet vagy halál választásának végső kérdéséről. „Elcsüggedtem. Hol van az ész? Pedig nem voltam gyöngye legény, Maga tudja. Haljak meg? No, feleljen! Nem, még nem akarok. Mért nem? Nem tudom. Ami szép, az nehéz. Mondja Maga. No jó, magasra tartom széttört koponyám. Míg el nem esem, fejjel a sárba.”¹³ Ebben a harmadik, nehéz korszakban Babits nyújt segítő kezet életének és költészetének folytatásához.

A három, saját maga által megnevezett korszakhoz, a Nemes Nagy-életmű ismeretében, immár egy negyediket is hozzá kell tennünk, a nyolcvanas évek alkotói periódusát, amikor számára Babits a megírandó feladattá válik. A megfogalmazási és publikálási elhatározásnak, hogy tehát könyvet írjon róla, minden bizonnyal egyik ösztönzője volt az 1983-as százéves születési évforduló, amely a Babits-recepcióban komoly fordulatot hozott, mintegy félszáz cikk, közlemény szolt az újraértékelés kimondott vagy kimondatlan igényével a költőről, tanulmánykötetek jelentek meg, s elkészült Rába György kismonográfiája is.¹⁴ Az évforduló alkalmából a Jelenkor ünnepi, novemberi számában Nemes Nagy Ágnes verset írt *Víz és kenyér* címmel,

⁹ NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 8–9.

¹⁰ NEMES NAGY, *Levél B. M.-hoz*, i. m., I, 650.

¹¹ TAKÁCS Zsuzsa, *Vitairat*, *Jelenkor*, 55(2012), 4. sz., 400.

¹² NEMES NAGY, *Levél B. M.-hoz*, i. m., I, 653.

¹³ NEMES NAGY, *Levél B. M.-hoz*, i. m., I, 653.

¹⁴ Fogadtatásáról összefoglalóan lásd KENYERES Zoltán, *Babits és a metafizikus hagyomány*, *Alföld*, 48(1997), 10. sz., 62–67.; SIPOS Lajos, *A Babits-kutatás helyzete ma*, *Danubius Noster*, 2014, 1–2. sz., 5–14.

amelyet a lap megtisztelő helyen, kezdőversként közölt.¹⁵ Babitsot itt szenvedőnek látja, „ki védelmedre készetsz, készülent”. A sor kulcsmondatként is értelmezhető, hiszen minden bizonnyal vonatkoztatható a már írás alatt álló könyvére, *A hegyi költőre*, amelyet Babits „védelmében” ír „készületlenként”, vagyis nem hivatásos irodalomtörténészként, de mégis véleményt akar formálni és teljes meggyőződéssel állást akar foglalni a költői életmű kimagasló értéke mellett. 1983 őszén ennek a könyvnek adja le az addigra már befejezett első fejezetét *Alany és tárgy* címmel a *Mint különös hírmondó* című tanulmánykötetbe,¹⁶ amely szintén a centenárium alkalmából jelent meg. Egy évvel később, 1984-re be is fejezi esszékötetét, amelynek szakmai súlyát jelzi a komoly fogadtatás. Ha elkészítenénk a kötet (ma oly elterjedté vált) hivatkozási indexét, akkor bizonyos, hogy a legelőkelőbb helyek egyikét foglalná el a Babitsról írott tanulmányok és könyvek képzeletbeli versenyében.

Ebben a negyedik Babits-korszakában, mikor Nemes Nagy Ágnes elhatározza, hogy tollal kel „védelmére” mesterének, van egy másik, eddig alig ismert, nagy vállalkozása is, egy szintén nehéz, megírandó feladat: 1986 januárjában felkérést kapott a Radnóti Színpad új igazgatójától, Bálint Andrásról, akire nagy hatással volt *A hegyi költő*, hogy írjon egy darabot Babitsról. „Ágnesnek nagy tisztelője voltam, ő is kedvelt engem, többször jártam nála, sikerült rávennem, hogy színdarabot írjon Babitsról” – emlékszik vissza a körülményekre interjúkötetében.¹⁷ 1986–1987 folyamán a *Babits szerkesztő úr* című színdarab majdnem teljesen el is készült, Gosztonyi János, a színház főrendezője, azonban elolvasva a szöveget több szerkezeti, dramaturgiai módosítást is ajánlott. Nemes Nagy Ágnes végül nem készítette el a javasolt átdolgozásokkal a darab újabb változatát. Bizonyosan kezdődő betegsége is megakadályozta benne. A darabot végül sem akkor, sem később nem mutatták be, a kézirat publikálására végül 2016-ban került sor.

A *Babits szerkesztő úr* című színdarab szövege négy példányban maradt fenn. Ebből egy tintairású kézirat (30 fólió, rektó, verzó) és három némileg eltérő javítású gépirat (47 fólió, rektó).¹⁸ A hagyaték részeként a szövegekhez gazdag kéziratos jegyzetanyag is tartozik. Nemes Nagy Ágnes szemmel láthatóan nagy kedvvel és energiával készült a darab megírására. A jegyzetek alapján megállapítható, hogy a korabeli teljes szakirodalom felhasználásának a segítségével dolgozott. Alapforrásként kezelte a *Babits emlékkönyv* és a *Keresztül-kasul az életemen* esszékötet írásait. Jegyzetelt Éder Zoltán

¹⁵ NEMES NAGY Ágnes, *Víz és kenyér*, Jelenkor, (26)1983, 11. sz., 961.

¹⁶ NEMES NAGY Ágnes, *Alany és tárgy = Mint különös hírmondó: Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, szerk. KELEVÉZ Ágnes, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1983, 37–43.

¹⁷ *Jó társaságban: Schiller Erzsébet beszélgetései Bálint Andrásal*, Bp., Magvető, 2010, 141. Ezúton köszönöm, hogy Bálint András információkkal és a Radnóti Színház Adattárában lévő színdarab kéziratának felkutatásával segítette a munkámat.

¹⁸ A kézirat és a G₁ Kerek Vera tulajdona, a G₂ és annak másolata PIM Kézirattár V. 5909, illetve Kelevéz Ágnes tulajdona; G₃ Radnóti Színház dramaturgia tulajdona.

kismonográfiájából, forgatta a *Babits–Juhász–Kosztolányi-levelezést* és a ritkaságnak számító *Babits és Csinszka* kötetet, végül felhasználta a *Mint különös hírmondó* című tanulmánykötetet, amelynek egyik szerzője is volt.¹⁹ Tudható, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum Babitscsal kapcsolatos kiadványai, dokumentumkötetei mind megvoltak könyvtárában.²⁰ Az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című regényt is részletesen kijegyzetelte. Végül és nem utolsósorban beépítette a darab szövegébe a Babits-verseket is.

A kéziratok közt megtalálható a *Radnóti Színpad: Babits* című tintairású, számokkal ellátott, tematikus jegyzet, amely nyolc pontban összefoglalt listájával arról tanúskodik, hogy Nemes Nagy Ágnes a darab minden részletét tudatos tervezés alapján alakította ki. Az első és a címmel összhangban lévő választása, a darab cselekményének helyszíne és időpontja: „1. Középpont 1933 egy hétköznapija, a Nyugat szerkesztősége”. Vagyis nemcsak a címmel, hanem a helyszínnel is hangsúlyozza, hogy Babitsnak nemcsak költői oldalát, hanem a szerkesztőit is ki akarja emelni, ezzel egyúttal a Nyugat jelentőségét is középpontba emeli. Az 1933-as év kiválasztása is megfontolt mérlegelés eredménye. Babitsot sem túl fiatalon, sem túl betegen nem akarja elélni állítani, hanem épp pályájának csúcán, ahogy ezt jegyzetének következő pontjában meg is indokolja: „2. Ekkor történik (ebben az évben), h |:a| Nyugat főszerkesztője lesz, megjelenik a Versenyt az esztendőkkal, elkezd Az európai ir. tört-ét, megjelenik az Elza pilóta. (1931 óta Bartókkal a fr. becsületrend lovagja): Politika: Hitler”. Ugyanez a gondolatmenet az egyik szereplő által kifejtve elhangzik a darabban is, mintegy életrajzi kommentárként:

1933. Fontos év Babits Mihály életében. Ekkor lesz a Nyugat egyedüli szerkesztőjévé, az is marad haláláig. Ekkor írja Az európai irodalom történetét, ekkor jelenik meg az Elza pilóta című regénye és – legfőképpen – a Versenyt az esztendőkkal című nagy verseskötete. Sokat ír, publikál, kritikát, műfordítást, tanulmányt, vitacikket. Ötven éves. Bizonyos értelemben zenitre ért; az irodalmi élet középpontja, a Baumgarten-díj kurátora. Két év óta – Bartókkal együtt – a francia becsületrend lovagja. Sajnos ekkor kezdődik későbbi súlyos betegsége is. Innen, erről a pontról, mintegy kilátás nyílik múltjára és jövőjére, fiatalságára és későbbi éveire.²¹

¹⁹ *Babits emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat, 1941; BABITS Mihály, *Keresztülkasul az életemen*, Bp., Nyugat, 1939; ÉDER Zoltán, *Babits a katedrán*, Bp., Szépirodalmi, 1966; *Babits és Csinszka*, szerk., bev. GÁL István, s. a. r. TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, 1979; *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*, s. a. r. BELIA György, Bp., Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete – Akadémiai, 1959; *Mint különös hírmondó...*, i. m.

²⁰ „...külön tér... külön idő...”: *Babits Mihály fényképei*, összeáll. W. SOMOGYI Ágnes, bev. KERESZTURY Dezső, Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1983; *Babits Mihály – Szilasi Vilmos levelezés*, szerk., bev. GÁL István, s. a. r. KELEVÉZ Ágnes, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1980. *Érlelő diákévek: Naplók, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezősek az 1915–1920-as évekről*, s. a. r., bev. KABDEBÓ Lóránt, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1979.

²¹ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 146.

A színpadi cselekmény időpontja azonban sokkal fókuszáltabb a jegyzetben leírtnál, nem tágan szerveződnek az események 1933 köré, hanem egész behatároltan. Pontosan az 1933. május 10-én lezajlott berlini könyvégetés utáni napok egyikén vagyunk, amikor a friss, megdöbbentő hírről a szerkesztőségben Babits és társa, Schöpflin Aladár értesül. Mindez a szereplők által többször is emlegetett, 1933 júniusában, Budapesten szervezett könyvnap²² megnyitója előtt történik. A darab szerint ekkor és itt határozza el Babits, hogy megírja *Könyvpropaganda és könyvégetés* című cikkét, amely a május 16-án, tehát a könyvégetés után 6 nappal később megjelenő Nyugatban valóban ezzel a mondattal kezdődik: „Az idei magyar könyvnapot kevéssel előzte meg az európai könyv tragikus napja: a berlini könyvégetés.” Babits határozottan felemeli a hangját, a berlini könyvégetőket egyenesen a „modern világ új barbárjainak” nevezi, s levonja a megrázóan előrelátó konklúziót: ami történt, „korunk kezdődő barbársága, mely első lépés a halál felé”.²³ A cikk jelentőségét a darabban Schöpflin hangsúlyozza, hiszen amikor Babits kijelenti – „Persze megírom a cikket is a Nyugatba. A máglyákról” – akkor örül is a döntésnek, de védené is őt a lehetséges következményektől. Kétkedve, óvó szándékkal jegyzi meg: „Te? Ahhoz túl exponált vagy.” Babits válasza tömör: „Mindegy. Megírom a cikket. De legfőképpen befejezem az Elza pilótát.” E közbevetett mondattal Nemes Nagy még jobban megvilágítja a felvállalt közéleti szerep jelentőségét, lehetséges veszélyeit. Kétségtelen a törekvésének iránya. Az időpont kiválasztása, a cikk jelentőségének megemlése, az *Elza pilóta* háborúellenességének mint vállalt küldetésnek a bemutatása látványos cáfolata akar lenni az elefántcsonttoronyba zárkózó, passzívnak, arisztokratikusnak, tehát kártékonynak nyilvánított költőről szóló sematikus vádagnak, amelyek a negyvenes évek végétől kezdve ellepték a Babitsról szóló kritikai narratívát. *A hegyi költőben* is erre az „állást foglaló” magatartásra hívja fel a figyelmet: „nem tudott kitérni saját erkölcsi követelményei elől, ellenállhatatlan belső imperatívusz hajtotta a háború ellen, a társadalmi változások eszmei tartalmi mellé, bármiféle embertelenséggel szembe.”²⁴ Jellemző Nemes Nagy tájékozottságára, sajátos látásmódjára, hogy darabjában nem azokra a sokat idézett cikkekre akar utalni, amelyek Babits határozott politikai állásfoglalásainak jól ismert példái, mint a *Tömeg és nemzet* vagy a *Pajzssal és dárdával*, hanem erre a kevésbé ismert, Hitler hatalomra kerülésének évében megírt, bátor, azonnal reagáló és világosan „állást foglaló” cikke. Hogy mennyire tudatosan megtervezett ebből a szempontból a darab, látható abból is, hogy a horogkeresztes könyvégetők ellen megírt cikken kívül még két olyan fontos önéletrajzi rész kerül a cselekménybe, amelyek Babits határozott közéleti szerepvállalását és annak következményeit mutatják be. Az egyik a háborúellenes versei miatti sajtótámadások és az ellene indított bírói eljárás dokumentumgyűjteménye, a másik

²² A Könyvnapot a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése szervezésében 1929-től kezdve rendszeresen megrendezték, erre 1933-ban június 1., 2., 3-án került sor.

²³ BABITS Mihály, *Könyvpropaganda és könyvégetés*, Nyugat, 26(1933), 10–11. sz., 563–564.

²⁴ NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 69.

a toloncházba való hurcolásának története, amellyel 1919-es magatartása miatt büntették a húszas évek elején.

A *Radnóti Színpad: Babits* című tematikai jegyzetben Nemes Nagy a darab dramaturgiai módszerét is előre megtervezi: „Módszer: előre-hátratekintés”.²⁵ Ennek jegyében illeszt a darabba 1933-nál korábbi és későbbi szövegeket és jeleneteket. Az I. rész 2. jelenetében évtizedeket ugrunk előre, a század elejére, elhangzanak ifjúkori versek, a legelső az 1907-es *Messze... messze...*, eztán továbbmozdul az idő az első világháború korszakába, majd 1919 tájára, közben néha újra 1933-ban vagyunk, s végül az utolsó jelenetben hangzik el a darab legkésőbbi verse, az 1939-es *Jónás imája*. A szerkesztőség helyisége is csak kiindulópont, mert a képzelet innen több más helyszínre is elkalandozik.

A darabnak két főszereplője van: Babits és a szerkesztőtársként jelen levő Schöpflin Aladár. Nemes Nagy ezt olyan lényegesnek tartja, hogy tematikai jegyzetében külön le is írja: „Beszélgetőtárs: Schöpflin”.²⁶ Jól tudjuk azonban, és ő is nyilván jól tudja, hogy 1933-ban valójában Gellért Oszkár volt Babits szerkesztőtársa, neki kellene szerepelnie. Abban az időszakban, amikor a darab játszódik, Móricz már lemondott szerkesztői posztjáról, és február 1-től Babits Gellért Oszkárral együtt lett a Nyugat szerkesztője. Ugyanekkortól kezdve Schöpflin neve bár ott látható a címlapon, de csak a főmunkatársak közt szerepel. Kosztolányi halála után, 1938 januárjától a folyóirat megszűnéséig Schöpflin Illyés Gyulával együtt társszerkesztő lett, de akkor is, amikor 1939 novemberétől Gellért Oszkár lemondott posztjáról, a szerkesztő hivatalosan egyedül Babits maradt. Az egyik kéziratos jegyzetlapon Nemes Nagy Ágnes hangsúlyozza is döntését: „Schöpflin legyen a társa. (Gellért Oszi nem!)” Ennek oka az lehet, hogy ő sokkal inkább Schöpflin Aladárban látta a Nyugat folytonosságának a képviselőjét, mint Gellért Oszkárban. Jól ismerte Schöpflin irodalomtörténeti munkájának jelentőségét, és tudta azt is, hogy *Babits Mihály és a Nyugat*²⁷ címmel emlékezést írt a *Babits emlékkönyvben*, ahol külön is kitért Babits szerkesztői munkájának jellemzésére. Azonban ennél nyomósabb oka mégiscsak az lehetett, hogy személyesen is jól ismerte, tisztelte és szerette „a csodálatosan friss, fiatalok iránt mindig érdeklődő”²⁸ Schöpflin Aladárt. Ezzel nem volt egyedül, hiszen Ottlik Géza híres Nyugat-esszéjében Ady, Kosztolányi és Babits mellett megilletődött lelkesedéssel emlékezik meg Schöpflinről is.

Az irodalom, úgy képzeltem, ott kezdődik, ahol több önmagánál: arkangyalok összeesküvése a világ feje fölött: ami a Nyugat volt. [...] Isten csodája, hogy arkangyalságuk szférájában létre tudták hozni az összeesküvést, a Nyugatot, az új magyar irodalmat. Schöpflin, aki

²⁵ NEMES NAGY Ágnes, *Radnóti Színpad: Babits = Uő, Babits szerkesztő úr*, i. m., 195.

²⁶ NEMES NAGY Ágnes, *Radnóti Színpad: Babits*, i. m., 195.

²⁷ SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály és a Nyugat = Babits Emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat, 1941, 225–229.

²⁸ „Mert fény van minden tárgy fölött”: Dr. MAKAY Miklós interjúja NEMES NAGY Ágnessel = NEMES NAGY Ágnes, *Az élők mértana*, i. m., II, 321–322.

a gravitáció, a csillagokat összefogó abroncs volt köztük, tudta ezt a csodát. És szinte láthatatlanul és meg nem foghatóan, mint a gravitáció, maga is Isten csodája volt.²⁹

Hasonlóan megnő alakja Mátyás Iván *Szerkesztőségi órán* című novellájában is, amelyben az írás főhőse, a fiatal szerző egy végtelenné tágitott pillanatban áhítatos tisztelettel várja, hogy a szerkesztőségbe vitt novelláját Schöpflin elolvassa, és végre „ítéletet alkosson”. Szinte mitikussá növelt a rajongása, ahogy csügg rajta: „Schöpflin maga a Nyugat.” Ezt a megállapítást már csak az tetézheti a novella által sugallt és gyengéd iróniával ábrázolt kultikus világban, amelyben a fiatal szerző szent bámulattal veszi körül a Nyugat nagy generációjának szerzőit, ahogy magában elfogódottan kiszínezi Schöpflin Babitshoz fűződő baráti kapcsolatának legapróbb részletét is: „Schöpflin úgy üdvözlö Babitsot, hogy Mihály. Szervusz, Mihály!”³⁰ Ez a mondat, nyilvánvaló utalásként Mátyásra, az első találkozás alkalmával szó szerint el is hangzik a színdarabban. Tehát Nemes Nagy Ágnes nincs egyedül Schöpflin csodálatában, hanem egy generációs közösségi emlékezésfolyam alakító részese is, amikor egy interjújában íróársaihoz hasonlóan őszinte lelkesedéssel eleveníti fel alakját.

A Nyugat nagy nemzedéke, első nemzedéke akkoriban már nemigen volt életben, tudod. Meghalt Babits, Kosztolányi, Karinthy, Tóth Árpád stb. stb. Schöpflin Aladár élt. És nemcsak élt, hetvenes évek korán túl, hanem mérhetetlenül élénk érdeklődést tanúsított az akkori irodalom iránt. A legfiatalabbak iránt is. Üzent, nekünk is üzent, hogy menjünk fel hozzá, keressük fel. Nagyon jól emlékszem, mikor fölmentünk hozzá először, akkoriban már a féloldala megbénult. Karosszékhez volt kötve, de amikor mi beléptünk, fölállt a karosszékéből, állva fogadott minket, és amikor velem kezét fogott, kezét csókolt nekem. Ezt nem tudom elfelejteni. Megdöbbenő volt. Természetesen tudtam, hogy az a kézcsók nem az ifjú költőnek szól, hanem a fiatal nőnek, az ő kedves régi galantériájából folyik. De azért tudod, még utána is sokszor megnézegtem a kezemet, hogy Istenem, rajta van Schöpflin Aladár kézcsókja! [...] Úgyhogy a legjobb, legérdekesebb emlékeim fűződnek Schöpflin Aladárhoz.³¹

Schöpflin alakjához és jelentőségéhez azonnal hozzákapcsolja Babitsot is: „De hogyan róla szólok, akkor engedd meg, hogy megemlítek vele kapcsolatban egy ál-találkozást. Megemlítek valakit, akit sohasem láttam életemben, csak éppen majdnem láttam. És nekem nagyon fontos volt, Babits Mihályt. [...] Elsőpró hatással volt ránk.”³² Ezzel szemben Gellért Oszkarról nagyon is meglehetett a véleménye, hiszen a hajdani szerkesztőtárs az ötvenes évek dogmatikus irodalomszemléletéhez teljes mértékben igazodva, ideológiai csúsztatásokkal tele írta meg a Nyugat folyóiratra emlékező mindkét könyvét, és az elvárásoknak megfelelően szövegét úgy alakította, hogy, amikor csak

²⁹ OTTLIK Géza, *A Nyugatról* = Uő, *Próza*, Bp., Magvető, 2005, 217; első megjelenés: *Vallomások a Nyugatról*, i. m., 131–140.

³⁰ MÁTYÁS Iván, *Szerkesztőségi órán* = Uő, *Novellák*, Bp., Palatinus, 2003, III, 459.

³¹ NEMES NAGY Ágnes, *Találkozásaim: Albert Zsuzsa beszélgetése Nemes Nagy Ágnessel* = Uő, *Az élk mértana*, i. m., II, 496.

³² NEMES NAGY, *Találkozásaim*, i. m., 496.

tehetett, elverte a port Babitsnak.³³ Bizonyos tehát, hogy Nemes Nagy Ágnes tudatosan választott, még véletlenül sem akarhatott darabjában emléket állítani a kétes hűségű „Gellért Oszinak”, sokkal inkább a legendásan tiszta Schöpflin Aladárnak.

A Nyugat szerkesztőségi helyszíne lehetőséget teremt arra, hogy a fiatal írói generáció is megjelenhessen a darabban. Az első jelenetben két „Fiatal költő” nevű szereplő látogat el a szerkesztőségbe, hogy megmutassák írásaikat Babitsnak. Elfogódottságuk, a Babits által kimondott szavak jelentősége, a beszélgetés hangulata e tekintetben is idézi Mándy Iván és Ottlik Géza Nyugatról szóló írásainak motívumait. Mándy, aki a *Vallomások a Nyugatról* című kötet számára írt visszaemlékezésében korábbi novellájához (*Szerkesztőségi órán*) hasonló című (*Szerkesztőségi órák*) és hangulatú, de konkrétan életrajzi fogantatású esszét ír, még a szerkesztőségbe való megérkezését, a lépcsőházi izgalmakat is részletesen leírja: „(Szerkesztőség és kiadóhivatal: V., Vilmos császár út 34.) Már a lépcsőházban éreztem, hogy jobb lenne visszafordulni.” Visszaemlékezésének nagy pillanata pedig az, amikor saját kéziratával a kezében megpillanthatja Babitsot:

Az ajtó kinyílt.
Egy homlok és egy bajusz előtt álltam. Riadtan fellobbanó tekintet.
Babits a karosszék előtt, félig lehunyt szemmel. Arcán valami olyan fáradtság... Igen,
fáradtság, meg üzöttség.³⁴

A novella poénja, hogy végül nem jelenik meg írása a Nyugatban.

A példákat még bizonyára lehetne sorolni, de már ennyiből is látható, hogy a szerkesztőségbe kéziratot hozó Fiatal költő megilletődöttségébe, lelkesedésébe, esetlenségébe Nemes Nagy játékos örömmel szövi bele a kortársi visszaemlékezések motívumait.

A Nyugat középpontba emelése mellett Nemes Nagy határozott szándéka az is, hogy ne csak az irodalom közegében mozogjanak a darab szereplői. Vázlatában ezt meg is fogalmazza: „Motívumok: irodalom, család (István vissza), Ilonka, Csinszka, szerelem, politika.” A szerkesztőségben, a tervben leírtaknak megfelelően, feltűnik Ilonka, vagyis Tanner Ilona, Babits felesége, hogy gyógyszerert hozzon a betegeskedő költőnek. István visszatérése, vagyis Babits öccsének, Babits Istvánnak a hadifogságból való visszatérése³⁵ végül kimarad a darabból, a Csinszka-történet azonban önálló jelenetet kap.

Meglepő Nemes Nagy Ágnes szakirodalmi tájékozottsága a Babits–Csinszka-ügyben. Pedig ekkor még alig volt ismert és feldolgozott ez az 1919–20 folyamán kialakult, közeli és végül kudarcba fulladt kapcsolat, nem úgy, mint manapság.

³³ GELLÉRT Oszkár, *Kortársaim*, Bp., Művelt Nép, 1954.; GELLÉRT Oszkár, *Egy író élete*, Bp., Bibliotheca, Budapest, 1958, I–II, 1962.

³⁴ MÁNDY Iván, *Szerkesztőségi órák* = Uő, *Fél hat felé*, Bp., Magvető, 1974, 8–9; első megjelenés: *Vallomások a Nyugatról*, i. m., 99–107.

³⁵ Babits öccse, Babits István 1916 nyarán hadifogságba esett, és csak 1920-ban szabadult.

A történeteket, amelyben a frissen megözvegyült Csinszka volt a kezdeményező és az akkor még agglegény Babits a visszahúzó, annak ellenére sokáig hallgatás övezte, hogy 1921-ben Babits publikált egy könnyen megfejthető önéletrajzi írást *Költészet és valóság (Élettöredékek)* címmel,³⁶ amelyben Csinszkát Csin-Csin hercegnek nevezte, ahogy néha levelezésükben is megszólította, és konkrét életrajzi utalásokkal teletűzdelve (Ady nevének említése nélkül) megírta hullámzó intenzitású kapcsolatuk történetét. E hallgatás oka többek közt abban rejlett, hogy a Babits-hagyatékban található Csinszka-levelek anyaga hosszú időn keresztül zárolt volt. A nyolcvanas évek végére azonban több olyan írás, dokumentum is megjelent a témában, amelyeket Nemes Nagy Ágnes jól ismerhetett, olvasottsága, alapos tudása a párbeszéd gazdag utalásai, játékos rájátszásai alapján nyilvánvalóak.³⁷ Elsőként, részletesebben Koháry Sarolta, Török Sophie közeli barátnője emlékezett meg életrajzi írásában e kapcsolatáról, majd 1979-ben egy a könyvtári forgalomba nem kerülő, Babits témájú minisorozat részeként a *Babits és Csinszka* című kötetben a *Költészet és valóság* szövegét és a levelezés egy részét publikálta Gál István, aki adatokat összegyűjtő, bevezető tanulmányt is írt kettejükéről. E kötetből, ahogy a sorozat többi példányából is, Nemes Nagy bizonyosan kapott egyet ajándékba, mint ahogy rendelkezett a Kabdebó Lóránt által sajtó alá rendezett *Érlelő diákévek* dokumentumkötettel is, amelyben Szabó Lőrinc naplójában a Babits életében ekkor feltűnő Csinszkaról szintén sok szó esik.³⁸ Minden bizonnyal látta Deák Krisztina 1987-es *Csinszka* című tévéfilmjét is, amelynek akkor irodalmi körökben nagy visszhangja volt. A filmrendező filológiai kutatásokat is végzett, hogy bemutassa Csinszka sorsát, Adyhoz, Babitshoz és Márffy Ödönhöz, második férjéhez fűződő kapcsolatát.³⁹ Az a Bálint András játszotta Babits Mihályt, aki a darab megírását ugyanebben az évben színi igazgatóként kezdeményezte. Nemes Nagy Ágnes a jelenet megírásához tehát sok helyről gyűjthetett inspirációt. De miért is volt fontos számára ez a szerelmi történet? Nem a kuriózum miatt, hanem azért, mert Babits sokak elől rejtett, félszeg, magányra hajló, de egyúttal szeretetre is vágó oldalát domboríthatta ki általa.

A Csinszka-jelenet nem utolsósorban alkalmat adott Nemes Nagy Ágnesnek arra, hogy Ady és Babits kapcsolatát is kiemelje a szokványos irodalomtörténeti sémából, amely különösen az ötvenes évektől kezdve csupán ellentétükre, a két költő egymás ellen való kijátszására épült oly módon, hogy mindig a „polgári”, „arisztokratikus”

³⁶ BABITS Mihály, *Költészet és valóság: Élettöredékek*, Nyugat, 14(1921), 1. sz., 43–46.

³⁷ Lásd ezzel kapcsolatban a *Babits szerkesztő úr* Csinszkára vonatkozó jegyzeteit. NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 203–206.

³⁸ KOHÁRY Sarolta, *Flóra és Ilonka*, Bp., Magvető, 1973, 140–141; *Babits és Csinszka*, i. m., 43–68, 107–156; *Érlelő diákévek*, i. m., 227, 230, 233, 235, 214, 242.

³⁹ Ma már az egész levelezés szövege olvasható, a Babits–Csinszka-kapcsolatot részletesen elemezte Nemeskéri Erika és Rockenbauer Zoltán. (*Drága Csinszka! Kedves Misi! Babits és Csinszka levelezése*, s. a. r., utószó NEMESKÉRI Erika, Bp., Noran, 2004.; ROCKENBAUER Zoltán, *A halandó múzsája: Ady özvegye, Babits szerelme, Márffy hitvese*, Bp., Noran Kiadó, 2009 [Luna Könyvek].)

Babits került ki vesztesként a „forradalmi” Adyval való összehasonlításból. Ezzel szemben a darabbeli Babits vallomásának segítségével, amelyet a költő Csinszkanak tesz Adyról, előtérbe kerülhet a háború folyamán egymás iránt kialakuló tiszteletük jelentősége és mélysége: „valahogy... a bátyám volt. Ellentétes bátyám persze”. Az „ellentétes bátyám” kifejezéssel Nemes Nagy egyértelműen utal Babits *Ady Endrének* (1911) című versére, amelyben „testvérül” szól hozzá, hiszen „mégis vérek vagyunk mi ketten, / bár ellentétek”.⁴⁰ Majd a darabbeli Babits Csinszkanak emlékezve még ennél is tovább megy: „barátom lett, s bátyám. A fegyvertársam. Egy lövészárookban, éltem vele. Ugyanannak a versnek a penész-szaga érződik rajtunk”.⁴¹ A „penész-szag” találó érzékiségevel, a lövészárkok szenvedésének zsigeri érzékeltetésével Nemes Nagy egy megkérdőjelezhetetlenül mély kötődést akar mutatni a két költő között. A jelenet végén, a kölcsönösség bizonyítékaként elhangzanak Ady Endre *Babits Mihály könyvére* című versének első és utolsó sorai, amelyekben a *Recitativ* kötet megjelenését köszöntötte meleg szavakkal a Nyugatban: „Öntött szavak, kik egyre olvadóbbak, / Barátom és én lelkem szavai”.⁴²

Nemes Nagy érzékenységét, méltányosságát mutatja, hogy az Ady-kérdésben semmiképp sem akarja egyoldalúan felmenteni főhősét a korábbi vádak alól. Nem hallgatja el, amit oly sokáig egyszerűen kiretusáltak a múltból, hogy a fiatal Babitsnak mennyire lesújtó véleménye volt a frissen megjelenő *Új versekről*. „Kezdetben, taknyos-koromban, nem szerettem Adyt. Szerette a fene. Félttem, hogy elírja előlem az egész új magyar irodalmat” – mondja Csinszkanak a darabbeli Babits.⁴³ Ezzel Nemes Nagy egyértelműen felidézi azt a gúnyos hangú, drasztikus szavakat bőven tartalmazó, ifjúkori levelet, amelyet 1906-ban az egyetemista Babits írt a szintén egyetemista Kosztolányinak az Ady-kötet megjelenése után. A levél teljes szövege, a kultúrpolitikai tiltások következtében, védendő Ady nimbuszát, sokáig nem láthatott napvilágot. 1959-ben a *Babits–Juhász–Kosztolányi-levelezésben* csak erősen kipontozott formában jelenhetett meg.⁴⁴ Ennél a kihagyásnál irodalomtörténetileg még elképesztőbb, hogy a szöveget Gál István sem publikálta 1975-ben a *Babits Adyról* című dokumentumgyűjteményében, amelyben annyira rehabilitálni szerette volna Babitsot e kérdésben (is), hogy még utalást sem tett válogatásában az irodalomtörténetileg valójában nagyon is fontos levélre.⁴⁵ A teljes szöveg kihagyás nélkül csak jóval a darab elkészülte után 1998-ban, a Babits kritikai kiadásban jelent meg először.⁴⁶ Szakmai körökben azonban a levél kényes tartalma közismert volt, Nemes Nagy Ágnes is nyilván tudott

⁴⁰ BABITS Mihály, *Ady Endrének*, Nyugat, 8(1915), 22. sz., 1245–1246.

⁴¹ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 160.

⁴² ADY Endre, *Babits Mihály könyve: Kritika helyett vers*, Nyugat, 9(1916), 14. sz., 138.

⁴³ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 160.

⁴⁴ *Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése*, i. m., 102.

⁴⁵ *Babits Adyról: Dokumentumgyűjtemény*, szerk., bev. GÁL István, Bp., Magvető, 1975.

⁴⁶ BABITS Mihály *levelezése: 1890–1906*, s. a. r. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona, 1998, 193–199, 503–506.

róla. Ő tehát nem sematikus akar sematikussal szembeállítani, mint Gál István sajnos sokszor tette, hanem újragondolásra szeretne ösztönözni. Nem akarja álcázni a fiatalkori féltékenységet nyilvánvaló motívumát. Egyúttal azonban a vallomásba illesztett, erős stilisztikai értékű „taknyos” jelzővel, amely egyszerre vulgáris és bizalmasan kedveskedő, elveszi a korai kritika életét, és ezzel a helyére teszi az ügypet. Az ábrázolás árnyaltsága összhangban van azzal az ars poetica szintű vallomással, amelyet *A hegyi költőben* az egyoldalú támadások elítéléséről megfogalmaz:

Világossá kell tennem itt valamit: nem csak Babitsot szeretem a magyar irodalomban. Ha őt is akarom, a lehető teljességet akarom, a magyar irodalom, sőt a világirodalom egészét. Amikor egyet (és nem egyet) kizárunk vitathatatlan, nagy értékeink közül, az egészet veszélyeztetjük; Babitsot óhajtva például Adyért is harcolunk, elvégre – mutatis mutandis – fordítva is megeshetnek a dolgok, esetleg őt kívánhatja kizárni valamely prekonceptió. Nem is beszélve arról, hogy ha Babitsot hamisítjuk, mindenkit-mindent hamisítunk, akit-amit összefüggéseiből kiszakítunk. Bejelentem tehát igényemet az egész, nagy irodalomra, minden porcikájára, nem engedem kicsavarni a kezemből az érték egy darabját sem [...].⁴⁷

A színdarabban külön jelenetet kapott József Attila is. Az 1933-as év kiválasztása ilyen szempontból is jól átgondolt, hiszen, mint vázlatában Nemes Nagy Ágnes ki is emeli, ekkor „rendeződik” Babits viszonya József Attilával.⁴⁸ Vagyis a két költő konfliktusát nem az ellentétek felerősítésével, hanem a közeledés középpontba emelésével akarja bemutatni. Itt is azt tapasztalhatjuk, mint az Ady-kérdés esetében, hogy a jelenet részleteinek finom alakításával Nemes Nagy Ágnes perbe száll azzal az ötvenes évek folyamán felerősödő bűnbakképzési folyamattal, amely – a tények mérlegelése nélkül – József Attila összeomlásáért, haláláért Babitsot vádolta azért, mert nem adott neki Baumgarten-díjat. Mai tudásunk alapján azonban világos, hogy viszonyuk 1937-re konszolidálódott, sőt a beteg József Attila Balatonszárszón értesült arról, hogy megszületett a döntés, a következő év januárjában kiadandó díjat ő kapja majd. Halála után mégis magasra csaptak az indulatok, beindult Babitscsal szemben egy érzelmekkel telített bűnbakképzési folyamat, amely aztán nem sejtett méreteket öltött 1945 után. József Attila mellőzésére hivatkozva széles körű politikai lehetőség nyílt Babits és a Babits-tanítványok üldözésére, az „elefántcsonttorony-világnézet”-ként minősített gondolkodásmódok és művészi hitvallások ideológiai, majd adminisztratív eszközökkel történő kiszorítására a kulturális életből. Babits József Attilával szemben elkövetett bűnei és mulasztásai beépültek abba a hadműveletbe, amely a Nyugat ún. „esztéta szárnyának” befeketését tűzte ki célul – mutat rá a folyamatra könyvében Tverdota György.⁴⁹

⁴⁷ NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 72.

⁴⁸ 1933-ban József Attilának, hosszú kihagyás után két verse is megjelenik a Nyugatban: *Lassan, tünődve*, Nyugat, 26(1933), 7. sz., 407; *Óda*, Nyugat, 26(1933), 15–16. sz., 120–122.

⁴⁹ Lásd erről részletesen TVERDOTA György, *A komor föltámadás titka: A József Attila kultusz születése*, Bp., Pannónia, 32–39; 190–191.

Nemes Nagy Ágnes több tanulmányból is jól ismerhette a Babits–József Attila-viszony részleteit, ahogy ez a jelenet közben használt adatokból is nyilvánvaló. Különösen Basch Lóránknak mint koronatanúnak 1959-es írására és Tasi József meggyőzően tüzetes filológiai kutatáson alapuló, a centenárium alkalmából megjelenő 1983-as tanulmányára támaszkodott.⁵⁰ Ezen kívül a hagyatékban, a darabhoz tartozó dokumentumgyűjteményben fennmaradt Lukácsy Sándor 1952-es cikkének fénymásolata,⁵¹ amelyben József Attila azóta híressé vált, 1933. január 28-án kelt segélykérő levele került publikálásra egy célzatosan megtévesztő adatokat tartalmazó, támadó hangvételű bevezetővel együtt. E cikk bibliográfiai adata szerepel a hagyatékban szintén fennmaradt, Nemes Nagy által összeállított *Válogatott öklendezések Babitsról* című listában is. A költő elleni hadjárat meghatározó jelentőségű részének tekintette tehát ezt a vádaskodó írást, amelyben Lukácsy így fogalmaz:

József Attila egy kritikájában élesen bírálta Babits túlnyomórészt arisztokratikus, l'art pour l'art költészetét [...] A költő nem tudta megbocsájtani József Attilának ezt a kritikáját. Tudunkkal ez az egyetlen eset amikor szerény összeggel segítséget nyújtott neki. Mint József Attilának egy pár héttel későbbi – ugyancsak kiadatlan – leveléből kiderül, háromszáz pengőt utalt ki számára. Ezt az összeget József Attila fojtogató adósságai azonnal felemésztették.⁵²

Mint az a tényszerű adatokból pontosan tudható, József Attila, Lukácsy állításával szemben, ezen a segélyen kívül 1935-ben Baumgarten jutalomban is részesült, és mint már említettem, még életében tudomást szerzett a díj neki ítéeléséről, amit végül posztumusz kapott csak meg. Végül szövegszerűen Nemes Nagy a darabban nem idézte sem a levelet, sem Lukácsy támadását, másképp oldotta meg a probléma bemutatását. Egy szenvedélyes hangú, önmagával vitatkozó József Attila-monológot írt, amelyben a konfliktus kirobbanásának előzményeit egy érzékeny ember vívódásain keresztül mutatta be.

A darabbeli József Attila esendő, magányos ember, aki „odabotorkál, vakon, egy sámlihoz, rákucorodik”, és így idézi fel első találkozását Babitscsal Szegeden: „Álltunk a Tiszaparton. Sütött a nap. Mosolyogtak. Hunyorogtak. A naptól. Én mindent tudtam Babitsról, ő semmit rólam. Tizennyolc éves voltam. Kezetfogtunk. Barna, sovány csontos keze. Gondoltam, most már minden jó lesz.”⁵³ Majd szenvedélyes kifakadásának főmotívumává Nemes Nagy a féltékenység érzését teszi: „Illyés Gyulát lehet szeretni, engem nem? Engem kell szeretni, engem, engem. Olyan kevesen szerettek.” Egyértelmű

⁵⁰ BASCH Lórán, *Egy literáris pör története*, Irodalomtörténet, 47(1959), 3–4. sz., 408–433.; TASI József, *Babits, Zsolt Béla, Hatvány és József Attila: Adalékok a „Tárgyi kritikai tanulmány” történetéhez = Mint különös hírmondó*, i. m., 135–170.

⁵¹ LUKÁCSY Sándor, *Költősors Horthy Magyarországn: József Attila ismeretlen levele Babits Mihályhoz*, Irodalmi Újság, 1952, 22. sz., 8.

⁵² LUKÁCSY, i. m., 8.

⁵³ Utalás arra a fotóra, mely Juhász Gyula 25 éves írói jubileuma alkalmával készült Szegeden, 1923. május 20-án. Ezen, többek közt Juhász Gyula, Kosztolányi és Babits társaságában a háttérben József Attila is látható. „...külön tér... külön idő...”, i. m., 49. számú fotó. Jegyzet: *Uo.*, 231.

az utalás a József Attila és Illyés között kialakult konfliktushelyzetre, amelyben, sok más tényező mellett, része volt a Babitshoz fűződő, eltérően alakuló viszonyuknak is. Közismert, hogy amikor 1928. december 17-én mindkét költő először járt Babits lakásán, az úgynevezett hétfői fogadónapon, akkor József Attila vitába keveredett vele, ezt követően viszonyuk éles konfliktusba torkollott, míg Illyés azonnal megtalálta a hangot Babitscsal, és ettől kezdődően egyre közelebb került hozzá, majd évek múltán szerkesztőtársa lett a Nyugatban. A monológ következő részében József Attila hevesen kifakad Németh László bírálatával kapcsolatban:

És akkor... akkor megíratá ellenem azt a kritikát a Nyugatba, Németh Lászlóval. (Majdnem kiáltva) Németh László csak a tolla volt Babitsnak, azt írta, amit diktáltak neki. (Halkan) Csak a tolla volt Babitsnak? Azt írta, amit diktáltak neki? (A láthatatlan személyhez) Hallgass! – Node akkor én jól megadtam Babitsnak. Megírtam, hogy utálok. Ízekre szedtem a verseskötetét.⁵⁴ És megkapta később is a magáét. Az ötvenes években kidobták a magyar irodalomból, kiradírozták. Úgy kell neki. Dögöljön meg az ilyen rothadó polgár. (Halkan) Dögöljön meg? Kosztolányi is? Juhász Gyula? Baudelaire? Zrínyi? Balassa? (A láthatatlanhoz) Hallgass!

A monológ motívumai szintén irodalomtörténeti kutatásokon alapszanak. A két költő viszonyának elmérgesedéséhez valóban hozzájárult Németh László Nyugatban megjelenő recenziója a *Nincsen anyám, se apám* című kötetről,⁵⁵ amelynek kritikus hangvétele mögött Babits véleményét látta József Attila. A recenzió olvasására így emlékszik Németh Andor: „Ha azt mondjuk, hogy előbb elsápadt, aztán fülig vörösödött, hogy reszketni kezdett, hogy ájuldozott a felháborodástól, keveset mondunk. A fogait csikorgatta dühében.”⁵⁶ A szövegeket idézi, az esetet részletesen elemzi Tasi József⁵⁷ abban a centenáriumi Babits-tanulmánykötetben, amelyet Nemes Nagy nyilván elolvasott, hiszen ő is közölte benne egy tanulmányát. A szerteágazó, érzelmekkel, félreértésekkel, utólagos félremagyarázásokkal terhelt szituáció bonyolultságát Nemes Nagy a József Attila-monológ zaklatottságával jelzi. A felkiáltásokkal és az önmagának feltett kérdésekkel („Csak a tolla volt Babitsnak?”, „Hallgass!”) mind arra akarja ösztönözni a nézőt, hogy ne kész magyarázatokat fogadjon el, hanem több szempontból is gondolja újra a konfliktust, hogy ne csak egyoldalúan Babitsot hibáztassa, hanem tekintse a konfliktus részének József Attila személyiségét is. A monológ végén József Attila felidézi kibékülésük történetét is: „Aztán egyszer megláttam Babitsot a villamoson. Akkor nem is tudom mi, nem is tudom hogyan... (a láthatatlanhoz) Igen, igen, jól mondod, valami megváltozott. Bennem, köztünk. Valami megváltozott.” Befejezésül, katartikus feloldásként a költő elszavalja a *Magad emésztő* verset. A koncepció része,

⁵⁴ *Az istenek halnak, az ember él* című Babits-kötetről szóló, rendkívül éles hangú kritika első megjelenése: JÓZSEF Attila, *Az istenek halnak, az ember él: Babits Mihály új verseiről*, A Tolla, 1930. január 10., 10–23; JÓZSEF Attila, *Az istenek halnak, az ember él: Tárgyi kritikái tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*, Bp., az író kiadása, 1930. (Lásd erről TASI, *i. m.*, 161–162.)

⁵⁵ NÉMETH László, *Nincsen anyám, se apám. József Attila versei*, Nyugat, 22(1929), 23. sz., 649–650.

⁵⁶ NÉMETH Andor, *A szélén behajtvá: Válogatott írások*, s. a. r. RÉZ Pál, Bp., Magvető, 1973, 439.

⁵⁷ TASI, *i. m.*, 149–150.

hogy a versbeli bocsánatkérés érzelmileg elő van készítve, és nemcsak Babits, hanem József Attila személye is nagy empátiával, sőt szeretettel van ábrázolva. Nemes Nagy Ágnes már 1957-ben is hasonló módon, a két költőt „összebékíteni” akaró gesztussal⁵⁸ fogalmaz Babitshoz írott fiktív levelében:

József Attilát (nagyon kérem, ne haragudjék) e percben talán jobban szeretem, mint a Maga verseit, közelebb van hozzám – de elsősorban ő volt méltánytalan Magával. Maga korszakos költő. És rettentő, ideggörcsös természetét legyőzve, legalább igyekezett a méltányosságra. A tanulmányai erre egyszer s mindenkorra megtanítottak. Az intellektus alapvető érzelme a méltányosság. Valahogy így kell érezni.⁵⁹

A színdarab szerkezetét vizsgálva nyilvánvaló, hogy Nemes Nagy nem hagyományos értelemben vett életrajzi drámát akar írni, amely kész élményeket közvetít, nem érzelmi azonosulást akar elérni, hanem a közönség aktív, kritikusan figyelő részvételét akarja előhívni. Ennek érdekében a darab alapstruktúráját többféle formabontó, elidegenítő eszközzel alakítja ki. Az idősík állandóan mozog, a szereplők pedig gyakran átalakulnak egymásba, vagy hirtelen váltással narrátorként szólalnak meg. A szokványos kereteket feszegető megoldás, hogy az I. rész 2. jelenetében a színészek egységesen lépnek ki a szerepükből, és mint színészek kommentálják Babits életét, verseket szavalnak stb. Nemes Nagy Ágnes egyik szerzői utasítása így szól: „Bejön a Schöpflint játszó színész, mint színész.”⁶⁰ Sőt egyszer az egyik szerep egyenesen fellázad a szerző ellen: az egyik Fiatal Költő felháborodik azon, hogy neki egyáltalán nincs neve a darabban.

Mennyi név. Mindenkinek neve van. Neked is van: te most Schöpflin Aladár vagy [...] itt van Babits maga, meg Török Sophie, meg Csinszka. Csak nekem nincs nevem. Engem csak úgy hívnak: a Fiatal költő. Ez igazságtalanság. Miért ne lehetnék én mondjuk, Radnóti? Vagy egy kicsit idősebb: Illyés? Vagy Weöres Sándor, Jékely? Vagy... vagy... mért ne lehetnék József Attila?⁶¹

Később végül valóban az egyik Fiatal költő lesz József Attila, s mikor meghallja a hírt, meghatódik: „József Attila? (Belepirul az örömbébe a szakálla mögött, mint egy kislány) Az... az nagyszerű volna.” A feladatot Schöpflintől kapja, aki instruálja is őt: „Mindent tudsz. Mindent, amit a kortársak mondtak róluk. Mindent tudsz, amit a kutatók földerítettek róluk. Ismered a verseket, a dokumentumokat. Formáld meg József Attilát.”⁶² Az instrukció rejtett üzenete, hogy ami monológ formában a színpadon meg fog jelenni, nem a végső igazság akar lenni, hanem csupán egy értelmezés a sok közül. Átváltoznak a szereplők a darab utolsó részében is, amely az *Elza pilóta* című regény dramatizált átírata; itt Babits játssza Elzát, és Ilonka lesz a Tábornok, ugyanebben

⁵⁸ MESTERHÁZI MÓNICA, *A fegyelmezett szenvedély: Nemes Nagy Ágnes: Az élők mértana*, Holmi, 17(2005), 3. sz., 721–727.

⁵⁹ NEMES NAGY, *Levél B. M.-hoz*, i. m., I, 652.

⁶⁰ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 146.

⁶¹ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 161.

⁶² NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 163.

a jelenetben az egyik Fiala költő a kegyetlen Kihallgató tisztává változik. A II. rész 2. jelenetében alkalmazza Nemes Nagy Ágnes a legmeghökkenőbb elidegenítő eszközt: a szereplők ugyanis a jól ismert Babits-tanulmányok központi fogalmaiá alakulnak át, és a nagybetűs Tudat, Ösztön, Sejtés és Hit folytat dialógust egymással. A megszemélyesített fogalmak vitája egyszerre utal a *Tudomány és művészet* (1912) dialogikus formájára, ahol a Tudat és az Élet folytat egymással párbeszédet, vagy *Az írástudók árulása* (1928) esszé szintén nagybetűvel kezdődő fogalmaira, valamint a *Veszedelemes világnézet* (1917) és az *Örökkék ég a felhők mögött* (1924) gondolati dilemmáira. Nemes Nagy Ágnes minden eszközzel el akarja távolítani a nézőt a közvetlen átélés lehetőségétől, nehogy bárki abba a hitbe ringathassa magát, hogy Babitsot, Schöpflint, Tanner Ilonkát stb. látja a színpadon. Mindent elkövet, hogy a költővel kapcsolatos sztereotípiák elutasítására, kritikai szemléletre ösztönözzön. Célja nem a személyiség áhítatos megjelenítése, hanem az életút, a művek, az erkölcsi és gondolkodói attitűd közös újragondolásának az elindítása.

Nemes Nagy Ágnes azonban nemcsak elgondolkodtatni akar, hanem szinte minden mondatával egyúttal intellektuális játékra is hív. A szöveget intertextuális utalások halmazává teszi. Az egyenes idézetek, allúziók, parafrázisok és dokumentumok tűzijátékszerű gyorsasággal váltják egymást, úgy, hogy mindegyik más-más befogadói attitűdöt kelt életre, az azonosulás érzésétől kezdve a megfejtés igényén és a ráismerés örömén át a tárgyi befogadás figyelméig.

Irodalmi művek egyenes idézeteként hét teljes Babits-vers hangzik el a darab részeként, hol Babits, hol más színészek előadásában a következő sorrendben: *Messze... messze*; *Esti kérdés*; *Fekete ország*; *Olyan volt, mint egy drága kisfiú*; *Mint különös hírmondó*; *Hazám*; *A magyarok istenéhez*; *Örökkék ég a felhők mögött – Jónás imája*. Közülük Nemes Nagy Ágnes az *Esti kérdést*, a *Fekete országot* és a *Mint különös hírmondót* részletesen elemezte *A hegyi költőben*. Nem tudom a választ arra kérdésre, hogy a kötetben elsőként szereplő, *Alany és tárgy* címmel külön fejezetet kapó, emblematikusnak tartott vers, *A lírikus epilógia* végül miért maradt ki a darabból, amikor a *Vázlat Babitshoz* című tintairású jegyzet verscímei közt még ott szerepelt. Ezen kívül hat versből (*Az Isten és ördög...*; *Ady Endrének*; *Verses napló*; *Dzsungel-idill*; *Babona, varázs*; *Jónás könyve*) és két önéletrajzi esszéből (*Curriculum vitae*, a *Teremtő utánzás* Jeopardyról szóló része) hangzanak el részletek.

Több költemény jellemző motívuma, szava allúzió formájában van elrejtve a szöveg részeként (pl. *Özönvizet, köessőt, üstököszt; Holt próféta a hegyen*). Jellemző példa a 2. felvonás 2. jelentének részlete, amikor Babits, Ilonka és Csinszka beszélgetnek egymással, mintha Esztergomban lennének.⁶³ Beszélgetésük már önmagában is formabontó életrajzilag, hiszen a két nő nem kedvelte egymást, a darabban mégis

⁶³ Török Sophie kézirat naplója alapján tudható, hogy Csinszka egyszer, 1927. augusztus 4-én valóban járt Babitséknál Esztergomban Fenyő Miksa társaságában (*Török Sophie naptárai*, s. a. r. PAPP Zoltán János, Bp., Argumentum, 2012, I, 301), de Nemes Nagy Ágnes ezt az adatot akkor még nem ismerhette.

békés párbeszédben, csak egy-egy szóval, otthonosan utalnak jól ismert esztergomi Babits-versekre.

B[abits]: Diófa. Ildikó hintázik.
Cs[inszka]: Ott a kutya. Ádáznak hívják, ugye?
I[lonka]: Látom a sárga kalapodat. Kint hagyta a fűben.
B[abits]: Ádáz kutyám. A sárga kalap.⁶⁴

Az utalások könnyen megfejthetők: az *Ildikó* című versben szerepel az esztergomi kertben hintázó gyerek alakja, Ádáz címadója lett az *Ádáz kutyám* című versnek és a *Verses naplóban* bukkan fel a sárga kalap: „állok fönny a lépcsőfordulón // sárga kalapban”. Ugyanígy néhány fontosabb esszé (*Magyar költő kilencszáztizenkilencben; Költészet és valóság; Könyvpropaganda és könyvégetés; Tudomány és művészet; Az írástudók árulása; Veszedelmes világnézet*), illetve *Az európai irodalom története* lényeges állításai a párbeszédekben megfogalmazott gondolatokban ismerhetők fel.

Különös helyet foglal el a darabban az az utalás, amely Schöpflin Aladár személyéhez köthető, itt ugyanis a kulcsszó („jó-ó-ó”), amely intertextusként a szövegben el van rejtve, nem egy irodalmi alkotáshoz, hanem Nemes Nagy Ágnes saját emlékéhez kötődik. A darabban Babits a Fiatal költő versét elolvasva csak annyit mond neki, hogy „jó”. Schöpflin a történeteket a következőképpen kommentálja: „Na hallod, itt fogta egy versedet. Mi a címe? Zöldalma. Azt mondta: jó-ó-ó. Ezt a »jó«-t lassacskán én is eltanulom tőle.” Az idős Schöpflin valóban használta ezt a fordulatot, ha egy elolvasásra kapott írás tetszett neki. Szokását Nemes Nagy Ágnes több írásában is nagy szeretettel eleveníti fel.

Elő verseskötetem 1946-ban látott napvilágot, *Kettős világban* címmel. Inci-finci kis füzetecske volt, de azért sok örömet szerzett nekem, például a csodálatosan friss, fiatalok iránt mindig érdeklődő Schöpflin Aladár „elmorgott” jó bírálatát. Az irodalomban közismertek Schöpflin „mormogásai”, amelyekre minden fiatal költő sóvárgott. – emlékszik egy interjúban.⁶⁵

A Nyugatról írott esszéjében szinte kultikus tisztelettel említi:

Meghallhattam tőle én is a híres schöpflini Jó-t, a szédítő dicséret felsőfokát. És megtanulhattam tőle nem azt, ami legendás és nagyszabású, hanem ami egyszerű, természetes, cifrázatlan; az irodalom fogásának halálosan biztos, mesteremberi mozdulatát. Nem kételkedem benne: póztalansága egy életre befolyásolta érzelmi-irodalmi etikettetemet.⁶⁶

A „meghallhattam én is” fordulat arra utal, hogy ez többek tapasztalata volt. S valóban hasonlóan legendaképző kontextusban Ottlik is megörökíti e rövid, de megbízható véleményalkotást: „Schöpflinnek volt az ujjá begyében, vagy a retináján vagy a dobhártyája mögött, egy rejtélyes kis mérőműszere, egy ultra-Geiger-kamrája, amilyen

⁶⁴ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 167.

⁶⁵ NEMES NAGY, „Mert fény van minden tárgy fölött”, i. m., II, 321–322.

⁶⁶ NEMES NAGY, *A Nyugatról*, i. m., I, 67.

senkinek nincs, és amibe millió és millió olvasó százezerféle érzékenysége volt beleépítve. Ha ő bólintott, hogy jó a könyv, a darab, az életmű, akkor jöhetnek a csillogó esszéisták, akik aztán már sokkal részletesebben, hosszabban, elegánsabban ki tudják fejteni, hogy miért is jó, hogyan jó, mennyire jó, mire jó.”⁶⁷ A közösen felépített és megformált Schöpflin-legenda tovább él a színdarab szavai közé szőtt „jó-ó-ó” szócska segítségével.

Az intertextuális rájátszások külön csoportját alkotják a parafrázisok. Egyes szám első személyű, szenvedélyes hangú átírásban hangzik el Babits *Istenkáromlás* című védőbeszéde,⁶⁸ amelyet az 1917. március 6-i nem nyilvános bírósági tárgyalásra írt, amikor a *Fortissimo* című verse miatt sajtó útján elkövetett vallás elleni vétséggel vádolták. Nemes Nagy Ágnes tartalmilag és stílusosan hűen, de íróilag szabadon használja fel az írott szöveget, úgy, hogy észrevétlenül ható átkötéssel beleszövi Babits *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című,⁶⁹ két évvel későbbi esszéjének gondolatait is. Ezt a monológot követi 1921 novemberének (a darab írásakor még nem közzismert) eseménye, amikor egy detektív jelent meg Babits lakásán, és a forradalmak alatti szerepvállalásának következményeként toloncházba hurcolta őt.⁷⁰ A jelenet, néha szó szerinti egyezésekkel, dramatizált változata Török Sophie emlékezésének, amelyet 1945. november 26-án a rádióban mondott el:

az előszobából csengetés hallatszott be, s nehéz léptekkel, kopogás nélkül belökte az ajtót egy zömök, rémálom arcú ember. – Idézés a toloncba! – kiáltotta, s egy cédulát lökött az asztalra, aztán köszönés nélkül kidöngött a lakásból. [...] Minket egy félnapos kihallgatás és vallatás után eleresztettek, de a terv az volt, hogy a költőt felügyelet alá helyezik, hetenkénti jelentkezési kötelezettséggel.⁷¹

⁶⁷ OTTLIK, A *Nyugatról*, i. m., 223.

⁶⁸ A publikálatlan szöveg főbb részleteit Éder Zoltán dolgozza fel és idézi először (ÉDER, 262–264). A teljes szöveg megjelent a Belia György által sajtó alá rendezett kötetben (BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok, I–II.*, s. r. a. BELIA György, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 466–471).

⁶⁹ Első megjelenés: BABITS Mihály *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, Nyugat 1919/14–15, 911–929.

⁷⁰ Szemére hányták, hogy számos művészi-társadalmi szervezet tevékenységében részt vett, hogy elfogadta professzori kinevezését a Magyar Tanácsköztársaság egyetemén, hogy megírta az *Igazi haza* (Új Világ 1919/1, 3–7) című esszéjét Vörösmarty *Szózat* című verséről. 1919 decemberében a Középfiskolai Tanári Fegyelmi Bizottság fegyelmi vizsgálatot indított ellene, 1920 februárjában a Petőfi Társaság kizárta sorai közül, március 31-én fegyelmi határozat keretében nyugdíjának elvesztésére ítélték. 1920. május 4-én a forradalmak alatti ténykedései miatt idézést kapott a Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányságára, amelyet a lakásán keményen fellépő detektívtől vett át, 1921 novemberében egy napra toloncházba hurcolták. Lásd erről részletesen JANKOVICS József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, Irodalomtörténeti Közlemények 2001/1–2, 183–213.

⁷¹ TÖRÖK Sophie, *Emlékezés Babits Mihályra hatvankettedik születése napján = Török Sophie Babitsról*, s. a. r. TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, 1983, 250–251.

Nemes Nagy Ágnes a történetet Téglás János szövegközlése alapján ismerhette,⁷² és annyira jellemzőnek tartotta, hogy önálló jelenetté formálta.

A legterjedelmesebb parafrázis a darab zárójelenete, amely Babits regényének, az *Elza pilótának* az átirata, színház a színházban. A párbeszédbe bevezetéseként a következő zárójeles, szerzői megjegyzés áll, mely megmagyarázza a szöveg státuszát: „Jelenet az Elza pilóta motívumai alapján. Az *Elza pilóta, avagy a tökéletes társadalom*. Babits Mihály utópisztikus regénye, 1933-ban jelent meg, lidércnyomásos képet nyújtva az Örök Háború koráról. Babits és felesége, Ilonka, eljátsszák ebben a jelenetben a regény feltételezett zárórészét.” A „feltételezett” szó arra utal, hogy a darab cselekménye szerint Babits még a regény befejezése előtt van. A betétjelenet valóban a háborúellenes regény utolsó részének szituációját idézi fel, amikor Elza tudatosan az ellenséges frontszakasz mögé vezeti saját gépét, s annak meghibásodása miatt kénytelen kényszerleszállást végrehajtani az ellenséges terület kellős közepén saját Tábornokával együtt. Ilonka játssza Elzát, Babits a Tábornokot. A figurának a regényben Schulberg a neve, a darabban csak Tábornok. Eltérés a regényhez képest, hogy ebben a jelenetben a Tábornok nem sebesül meg súlyosan a leszálláskor, így a darabban egymással beszélgetve várhatják, hogy jöjjön a Kihallgató tiszt, akit a Fiala költő játszik. E beszélgetés során derülnek ki azok a szörnyűségek, amelyek a regénynek is főbb motívumai, amelyek ellen Elza lázad a regényben és a darabban is: az Örök Háború, a gáztámadások, a bunkerek, a csecsemőcsonkítás, a hadifoglyok likvidálása, Elza vőlegényének kivégzése a szeme láttára. Elzának, ahogy a regényben, úgy a darabban is, szembesülnie kell azzal, hogy a frontvonal mögött is hasonlóan nyomasztó az önkényuralmi rendszer, mint hazájában, s vagy kivégzik, vagy saját területeit kell bombáznia. A kihallgatás a regényben csak röviden szerepel: „Egy aviatikai táborba vitték. Egyelőre oly összetörtnek látszott, hogy a kihallgatásával sem vesződtek, hanem bedobták valami üres kamrába, ahol lerogyott a földre, és aludt, míg föl nem költöttek. Akkor kikérdezték; csak arra voltak kíváncsiak, honnan jön, és mit tud.”⁷³ A darabban a jelenet részletesebb, a Kihallgató tiszt hihetetlenül cinikus, agresszív és rosszindulatú alakjában, a szembenálló két világ egyformán gyűlöleten alapuló rendszerében Nemes Nagy összesűrítette minden keserű világháborús, ötvenes évekbeli, hidegháborús tapasztalatát. „Hát mit képzelt? Hogy mi el vagyunk maradva? Hogy mi hátul kullogunk a maguk technikája vagy a maguk módszerei mögött? Ami ott van, itt is van. Ez az Örök Háború kora.”⁷⁴ A regény végéhez képest a legnagyobb különbség az, hogy kimarad a Babits-féle utópisztikus befejezés, ez a világ még gyanakvóbb, még nyomasztóbb és ráadásul teljesen reális. A jelenet befejezéseként fekete egyenruhás

⁷² TÖRÖK, *i. m.*, 250–251.

⁷³ BABITS Mihály, *Elza pilóta vagy A tökéletes társadalom*, s. a. r. BUDA Attila, Bp., Magyar Könyvklub, [2002], 210–211.

⁷⁴ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, *i. m.*, 184.

alakok kérlelhetetlenül elhurcolják Elzát, a szerzői utasítás szerint ezek „ugyanazok, akik az első részben Babitsot elvitték”. A szálak összeérnek.

Az irodalmi művek idézésének, az utalásoknak, az átírásoknak intertextuális módszere mellett Nemes Nagy dokumentumtömbök létrehozásával is él. A legelső dokumentum-összeállítás Babits ifjúságába, a század elejére vezetne, ha elkészült volna. Az I. rész 2. jelenetében, az első, fiatalkori versek elhangzása utáni részben Nemes Nagy Ágnes a *Babits–Juhász–Kosztolányi-levelezés*⁷⁵ anyagából akart szövegeket összevágni, ahogy ezt szerzői utasításként le is írja: „(Részletek Babits–Kosztolányi–Juhász Gyula levelezéséből)”. Az összeállítás nyilván jól illusztrálta volna a darabbeli Schöpflinnek a barátságról szóló gondolatát: „A szerelem forró, hideg az élet. Csak a barátság melegít mindig – mondja a mi Eötvös Józsefünk. Nem tudom, hogy igaz-e ez, de az biztos, hogy a fiatal Babits életét a barátság, a költői-irodalmi barátság, átmelegítette és mélyen formálta.”⁷⁶ Ez a rész sajnos nem készült el, bár könnyen elképzelhető, hogy az átfűtött hangú, intellektuálisan tobzódó, egymás és az irodalom iránt lelkesedő levelezésből Nemes Nagy milyen találó passzusokat illesztett volna össze egy csokorba. Azt viszont tudjuk a legépelet anyagból, hogy a *Jeopardyról* szóló esszének milyen részleteit választotta ki, hogy bemutassa a sziporkázó történetet, amelyben Babits leírja, hogyan találták ki Kosztolányival és Karinthyval együtt „egy fiatal, vitákkal izzó téli estén” a soha nem létező író, hogy nevének extatikus emlegetésével az irodalmi sznobokkal „gunyoros tréfát”, „áprilisjáratást” üzzenek.⁷⁷

A második dokumentumtömbbel viszont elkészült. A válogatás az I. rész 2. jelenetében Babits pacifista versei ellen folyó sajtóhadjárat szövegeit tartalmazza, vagyis a *Játszottam a kezével*, a *Húsvét előtt* és a *Fortissimo* fogadtatásának dokumentumait, tehát azokat a kormánypárti cikkrészleteket, amelyekben „nyomorult, magyarul dadogónak” bélyegzik, „az ifjúság megrontásával” vádolják.⁷⁸ A bemutatott idézetek és a kihagyások alapján megállapítható, hogy Nemes Nagy Ágnes a szöveget Éder Zoltán *Babits tanár úr* kötete alapján állította össze.⁷⁹ Egy külön jegyzetlapra ki is írta a *Babits a katedrán* című könyvéből a darabban később felhasznált idézeteket. Ez a dokumentumtömb a korábban már említett, *Istenkáromlás* címmel megírt és a bíróságon elmondott védőbeszéd szenvedélyes hangú átiratával végződik.

⁷⁵ *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*, i. m.

⁷⁶ *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*, i. m., 147.

⁷⁷ A *Jeopardyról* szóló szöveg először a *Könyvről könyvre* című sorozat egyik része volt a *Teremtő utánzás* című résszel együtt. (*Könyvről könyvre, Teremtő utánzás; Jeopardy; Kijavított költemények*, Nyugat, 31(1938), 6. sz., 459–463.) Utóbb Babits a két első írást önállóan, *Teremtő utánzás* címen, a *Keresztülkasul az életemen* című kötet részévé tette. (BABITS, *Keresztülkasul...*, i. m., 85–95.)

⁷⁸ M. Gy., *Királyért, lobogóért*, Külügy – Hadügy, 1915, 46. sz., 2.; [Rákosi Jenő] Dunántúli, *Levelek*, Budapesti Hírlap, 1915, 307. sz., 5.

⁷⁹ ÉDER Zoltán, *Babits a katedrán*, Bp., Szépirodalmi, 1966. A *Játszottam a kezével* és a *Fortissimo* versek nagy sajtóvisszhangot kiváltó fogadtatását, már Nemes Nagy Ágnes halála után, Téglás János gyűjtötte össze és rendezte sajtó alá. *A vádlott Babits Mihály: Dokumentumok, 1915–1920*, szerk. TÉGLÁS János, Bp., Universitas, 1996.

Az első világháborús rész dokumentumainak ellenpontja az a jelenet, amelyben Babitsot 1919-es magatartásának megtorlásaként toloncházba viszik. Az ütköztetés kimondatlan üzenete, hogy a visszahúzódnak tekintett Babitsot két különböző politikai rendszer is büntetni akarja közéleti szerepvállalása miatt. Kiállításainak veszélyét és következetességét, a konfliktust is vállaló véleménynyilvánító magatartás folytatását Nemes Nagy a *Könyvpropaganda és könyvégetés* cikk középpontba állításával akarja hangsúlyozni. Amit a dokumentumok összeállításával és ütköztetésével dramaturgiai-
lag érzékeltetni akar, azt *A hegyi költőben* konkrétan meg is fogalmazta:

Azt olvasom régi és általam nagyra becsült tollból, hogy „Babitsot belső passzivitás bénítja, hogy kevés cselekvő energiával áll szembe az élettel”. Érdekes. Elvégre lehetséges; nehéz volna valakinek a cselekvő energiáját megmérni, mint a vérnyomását. Ehhez képest mintha elég mozgalmas életet élt volna a költő: szerkesztette a Nyugatot, a magyar irodalom legfontosabb folyóiratát; állásából háromszor mozdították el az első világháború alatt és után politikai okból; egy forradalom egyetemi tanárrá tette, egy irodalmi forradalom vezető alakjaként közéleti, szellemi harcok állandó középpontja volt, a második világháborúban az irodalmi ellenállás feje. Volt még ezenkívül vallásgyalázási pere (neki!), néhány fontosabb külföldi útja (San Remo-díj, vagyis Dante-díj; Husserl-lel, Heideggerrel való megismerkedése), Baumgarten-díj-kurátorsága, halálos betegségében sem szűnő, vezető tevékenysége.⁸⁰

Nemes Nagy Ágnes meggyőződésének mélységét, sőt saját érzelmei által is megvesztegethetetlen ítéletalkotását mutatja, hogy a szövegben emlegetett „rég és általam nagyra becsült toll” nem más, mint maga Schöpflin Aladár, aki valóban több tanulmányában is értekezett Babits passzivitásáról, visszahúzódo, szemlélődő magatartásáról. Az említett részletek az *Irodalmi lexikon* Babits-szócikkében találhatóak.⁸¹ Még az élő legendának tekintett Schöpflinnel is vitába száll, igaz, név nélkül, ha gondolatilag nem ért egyet vele ebben a számára oly fontos kérdésben.

Nemes Nagy Ágnes sajátos irodalomszemléletére jellemző, hogy egy olyan nagy dokumentumtömböt is létrehoz, amely egy váratlan fordulattal a Babits-recepciót túlfuttatja a költő életén. A toloncház jelenetet, amelyben Babits az 1919-es forradalmi kormányok ideje alatt vállalt közéleti szerepeiért bűnhődik, azonnal követi az a cikkgyűjtemény, amelynek címe a darabban: *1945–1952. Vélemények Babits Mihályról*. Ebben a tömbben azoknak az 1945–1952 között megjelent, Babitsot támadó írásoknak a részletei vannak összefűzve, amelyek dogmatikus, szektás alapon ítélték el a költő tevékenységét, méghozzá úgy, hogy az őt követő fiatalokat, többnyire az újholdásokat is keményen ostromozták. Ezzel a megoldással látványosan kijátssza egymás ellen azt a tényt, hogy míg a húszas évek elején Babits sokat szenvedett 1919-es magatartásának

⁸⁰ NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 68.

⁸¹ A Nemes Nagy által idézett megállapítás a lexikon szócikkben két különböző mondatban szerepel „Benne is erős vágy dolgozik az élet nagy kiélvezése iránt, de ezt a vágyat belső passzivitás bénítja s ezért csak belsőleg, gondolataiban és vágyaiban éli ki.” Illetve: Babits „nagy, a normálisnál fokozottabb érzékenységgel és kevés cselekvő energiával áll szembe az élettel” SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály = Irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Győző Andor kiadása, 1927, 84–85.

megtorlása miatt, addig 1945 után legalább olyan durván támadták őt balról, mint elődeik jobbról, méghozzá épp azok, akik az 1919-es hagyomány követőinek vallották magukat. *A hegyi költőben* így jellemzi a helyzetet:

A háborús rikácsolás közepette nem kellett nekünk hiteltelen szájából a zagyva, a félreérthető, a hideg-meleg, a gyanúsán túl-ordibált, a színvonalatlan – egyértelmű, tiszta, felelős hangot akartunk hallani és meg is hallottuk. A Babitsét. [...] Annál jobban elámultam(-unk) a Babitsot 1945 óta ért (és már 45-ben kezdődő) támadásokon. E szidalmakat, becsületsértéseket, „halotti maszkjának” oly korai megrugdosását nem érdemes idézni. Mindenki tudja: ezek által iktatózott ki irodalmunkból, köztudatunkból és főleg a fiatalság új meg új nemzedékei tudatából századunk egyik legnagyobbja.⁸²

Nemes Nagy könyvében még azt írja, hogy „nem érdemes idézni”, de a darabba mégis beveszi a támadásokat, amelyeket saját megszenvedett tapasztalatai alapján válogatott össze. Egyik gépiratos címlistájának, amely a szöveggyűjtemény alapja, olyan metszően gúnyos címet ad, mely egyúttal jól tükrözi zsigeri utálatát is: *Válogatott öklendezések Babitsról*. Az összeállítást Horváth Mártonnal kezdi. Ő volt az, aki a háború utáni első, megdöbbenően durva kultúrpolitikai támadást indította Babits ellen. *A hegyi költőben* is említett cikk kiváltó oka Cs. Szabó László *Maszok*⁸³ című, Babits emléke előtt tisztelgő esszéje volt. Feldühödve az olvasottakon Horváth Márton a Szabad Nép hasábjain 1945 májusában fulmináns cikkben, ideológiai alapon ront nemcsak Babitsra, hanem mindenkire, aki őt becsüli. A hangvétel érzékeltetéséért álljon itt a darabban idézett teljes szöveg:

Babits már nincs köztünk, de a megjelenő egyetlen képes újságban már feltűnt Babits halotti maszkjának fényképe egy rajongó cikk felett... Az ostromban kissé megsérült, de azért ép Babits halotti maszka... A félfeudális-fasiszta magyar reakció gyökereit elvagtuk a föld-reformmal, de virágait nem érték a fejszecsapások... Nem szabad túrnünk, hogy a politikai és gazdasági élet területén visszaszorított reakció a művészetek „megfoghatatlan” szféráiban leljen menedékre.⁸⁴

Jellemző a korabeli hatás mélységére, melyet Horváth cikke az újholdásokra tett, hogy nem sokkal a színdarab megírása után, a rendszerváltást követő évben, Lengyel Balázs is kitért rá egy visszaemlékezésében, és „hírhedt Babits-gyalázó” cikknek nevezte.⁸⁵

Az 1945-től 1952-ig terjedő cikkgyűjtemény része Waldapfel József irodalomtörténetinek álcázott, ám politikai célt szolgáló szövege is. Ő a Babits ellen folyó, egyre hevesebb ideológiai harc képviselőjeként 1948-ban a költő Vörösmartyról írott tanulmányairól akarta azt bizonyítani,⁸⁶ hogy azok lényege „egyenesen hamisítás,

⁸² NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 70.

⁸³ Cs. SZABÓ László, *Maszok*, Képes Világ, 1945, 2. sz., 4.

⁸⁴ HORVÁTH Márton, *Babits halotti maszka*, Szabad Nép, 1945, 54. sz., 5.

⁸⁵ LENGYEL Balázs, *Irodalomtörténetírás, irodalmi értékrend: Válasz az Alföld szerkesztőségének körkérésére* = Uő, *Visszatérés*, Bp., Jelenkor, 1990, 147.

⁸⁶ WALDAPFEL József, *Élet és irodalom*, Forum, 1948, 2. sz., 161–165.

akaratlan rágalmozás”. S amikor Vas István egy nyíltan konfrontálódó válaszcikkben Babits védelmére kelt és részletes elemzés alapján rosszhiszeműséggel vádolta meg az okfejtést, akkor Waldapfel a második körben már vele együtt a fiatalokat is megtámadta, és a „Babits-centrikus irodalmi felfogás kártevő szerepéről” beszélt,⁸⁷ ahogy ez a darabban is elhangzik. Nemes Nagy különösen jó érzékkel és nyilván saját fájdalmas emlékeire támaszkodva választotta ki a többi részletet Darvas József, Király István, Lukács György, Révai József jellemzően sematikus és agresszív, irodalompolitikai szempontból sorsdöntő cikkeiből.⁸⁸ Az idézetek szövegét mindig úgy húzta meg, hogy csak a Babitsra vonatkozó részeket emelte ki, s az őt követő vagy védő fiatalok, folyóiratok nevét kihagyta (pl. Lengyel Balázs, Vas István, Zelk Zoltán, Újhold). A záró idézet megint Horváth Mártontól való: „...a tegnap írói... rosszabbak Petőfi múltat daloló éjszakai csalóányainál... ha már hasonlatot akarunk mondani – inkább dögkeselyűk...”⁸⁹ A válogatást olvasva szinte érződik az izzó szenvedély, ahogy Nemes Nagy Ágnes az emlékei alapján újra átéli a hajdani frontális támadások súlyát és irodalmi abszurditását. Erről így vall Babits-könyvében:

Babitshoz fűződő viszonyomat, az eleve adott olvasói élményen túl, életemben elfoglalt hagiográfiai helyét, fontosságát bizonyára erősen befolyásolta szektás üldöztetése. Az, hogy mártírrá tették, halottként is megölték, felháborodással állította melléje az igazságérzet minimumával rendelkezőket.⁹⁰

Az ötvenes évek fojtogató légkörének megidézését még egy dokumentum egészítette volna ki, ha maga a válogatás elkészült volna. A II. felvonás 3. jelenetében a berlini könyvégetést Schöpflin így jellemzi: „Az elfajzott irodalmat hatósági rendeletre égetik. Az elfajzott képeket is. Entartete Kunst. Szabályos jegyzék van az égetendőkről.”⁹¹ Eztán hangozott volna el a Fiatal költő felolvasásában egy jegyzék a következő címmel: *A bezúzni rendelt könyvek listája. 1950.* A darabban csak a cím szerepel, a felolvasandó lista nem, és a kéziratos hagyatékban sem található meg ez a dokumentumon alapuló összeállítás. Az ekkor indexre kerülő könyvek történeti háttere, hogy 1945 után több, ideológiai alapon összeállított, „fasiszta, szovjetellenes, ill. antidemokratikus” tartalmúnak ítélt könyv selejtezési listája készült el. 1950-re már minisztériumi szinten

⁸⁷ Vas István, *Vörösmarty és Babits*, Válasz, 1948. április, 367–371.; WALDAPFEL József, *Vörösmarty és Babits*, Forum, 1948, 6. sz., 458–462.

⁸⁸ HORVÁTH Márton, *Író-diplomaták*, Csillag, 1949, 18. sz., 44–46; L. Gy. [LUKÁCS György], *Újhold*, Forum, 1946. szept., 112–115; KIRÁLY István, *Népi demokráciánk irodalma*, Irodalomtörténet, 1(1950), 2. sz., 33–56.; DARVAS József, *A magyar irodalom helyzete és feladatai*, Csillag, 1951, 5. sz., 515–543; RÉVAI József *elvtárs felszólalása a Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusán 1951. február 26-án*, Bp., Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztály, 1951, 24.; RÉVAI József, *Irodalmunk egyes kérdéseiről = Vita irodalmunk helyzetéről*, Bp., Szikra, 1952, 99–142.

⁸⁹ HORVÁTH Márton *felszólalása*, Csillag, 1951, 5. sz., 579–586. Horváth Márton a Magyar Írók Szövetsége Első Kongresszusán (1951. április 27–30.) szólalt fel.

⁹⁰ NEMES NAGY, *A hegyi költő*, i. m., 72.

⁹¹ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 174.

rendezendő országos üggyé nőtt a könyvkivonás kérdése. Az év folyamán négy hivatalos selejtlista is megjelent, a legrészletesebb (a szájhagyomány szerint halállistának nevezett) *Útmutató mintegy hatezer (!)* címet tartalmazott.⁹² Selejtezésre ítélték többek közt Gárdonyi csaknem minden művét, Jókai és Krúdy Gyula több regényét, köztük *A vörös postakocsit*, Kosztolányi novelláit és (ami a lista apropóját adja a darabban) Babits Mihály 1946-ban kiadott *Összes verseit* és *Összes műveit*. A gépiratban kihagyott több sor arra utal, hogy Nemes Nagy Ágnes szeretett volna összeállítani egy megdöbbentő címlistát, hogy demonstrálja a berlini könyvégetés és az 1950-es selejtlista barbársága közötti párhuzamot.

Az utalásokat, az intertextuális szálakat Nemes Nagy szoroson fonja össze. Nem hagy kétséget afelől, hogy Babits, s vele azonosulva ő is, milyen elementárisan ellenzi a háború és a terror minden formáját, még akkor is, ha ezért az álláspontért áldozatot kell hozni. A darab befejezéseként elhangzó *Jónás imája* előtt nem véletlenül teszi fel zárásként Schöpflin a darab legszorongóbb és leglényegibb kérdését Babitsnak: „Szóval befejezed az Elza pilótát, Mihály. És természetesen tovább-szerkeszted a Nyugatot. [...] És írsz tovább. [...] Megírod a Jónás könyvét. [...] Ugye... ugye, nem adod fel Mihály?” A Nemes Nagy Ágnes által megformált Babits válasza egyértelmű: „Nem adom fel.”⁹³

A befejezetlen részek ellenére a darab szinte kész. Irodalomtörténeti jelentősége vitathatatlan, de olvasva a szöveget, színházi szempontból joggal lehet inkább kísérletnek nevezni, mint önmagát igazoló műnek, hiszen dramaturgiailag nem igazán lett sikeres: a szándék szerinti játékos, formabontó elemek néha furcsának tűnnek, tematikailag is talán túl sokfelé nyit. Amíg *A hegyi költőben* Nemes Nagy Ágnes egyénien sodró nyelvet teremtett, addig a *Babits szerkesztő úr* intertextuális telítettsége nehezen befogadható. Mindezek hozzájárulhattak ahhoz, hogy 1987-ben Gosztanyi János, a Radnóti Színház dramaturgja elolvasva szöveget sok módosítást javasolt. Más kérdés az, hogy nem túl szerencsés kézzel nyúlt hozzá, mert olyan komoly szerkezeti stb. átalakítások sorát ajánlotta, amelyek a Nemes Nagy Ágnes által pontosan megtervezett és felépített gondolati konstrukciót, az idő, a helyszín és a szereplők megkomponáltságát teljesen felborították volna, így a gördülékenység biztosítása érdekében végül a darab üzenetének egyik lényege, Babits közéleti szerepvállalásának jelentősége sikkadt volna el.

Gosztanyi 1987. június 29-én írt, húszoldalas, udvarias hangú levelének egyik komoly változtatási javaslata, hogy ne a szerkesztőségben játszódjék a darab. Nem jött rá, hogy ezzel megkérdőjelezte a gondosan kiválasztott címet, valamint nem sejtette azt a bonyolult utalási rendszert, Mándy novellájától kezdve Ottlikig, amelyet Nemes

⁹² *Útmutató népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez*, Bp., Népkönyvtári Központ, 1950.; lásd erről részletesen: VARGA Sándor, *A selejtlista: 1950*, Irodalomtörténet, 15(1983), 2. sz., 471–488; KATSÁNYI Sándor, *Indexek, könyvzúzdák, könyvtárosok: Könyvkivonások a Fővárosi Könyvtárban 1945–1950*, Könyvtári Figyelő, 50(2004), 3. sz., 513–524.

⁹³ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 185.

Nagy beépített a szövegbe. (Kihúzatta volna például a „szervusz Mihály” mondatot, amelyet dramaturgiailag töltelékmondatnak ítélt, nem sejtve annak intertextuális jelentőségét.) A cselekményt tehát áthelyezte volna Babits dolgozószobájába, a nappali időpontot átalakította volna estére, a szerkesztés tevékenysége helyett pedig Babits épp *Az európai irodalom történetét* írta volna. Másik központi elem, amin változtatni szeretett volna, az a szöveg megszólalási pozíciója. Ugyanis Nemes Nagy Ágnes, mint a darab szereplőjét, közvetlenül is szóhoz akarta juttatni az est folyamán. Épp ezért új szerep létrehozását kezdeményezte, a Fiatal költőnőét, aki többször is egyes szám első személyben idézhetne *A hegyi költő*ből (pl. „Én Babitsot sose láttam”). Másutt Nemes Nagy Ágnes könyvbéli mondatait Babits szájába adta volna. Elvetette a formabontó ötleteket, például hogy a színházban színházat játszanak, hogy legyen „filozófiai betét”, hogy egy konkrét figurát játszó színész néha átalakuljon színésszé, majd vissza. Össze akart vonni és át akart helyezni jelenteket. Például abból a szövegrészből, amelyben József Attila saját monológjában csak említi, hogy találkozott a villamoson Babitscsal, külön jelenetet javasolt kialakítani konkrét helyszínnel, kalapemeléssel stb. Ehhez kapcsolódóan egy kurátori jelenet színrevitelét is tanácsolta.

Kéne hozzá egy protektor, aki jobbról, egy másik, aki balról gyötri. Ha ebben a jelenetben humor is van – csak jó. Mert itt lehet. Ha ebben a jelenetben egy kis babitsi gonoszság is lenne, csak nyerne vele hősünk. A gonoszságot pedig úgy értem: mondjon X.-re vagy Y.-ra rosszvéleményeket. Gyilkosakat, megsemmisítőket – humorral. Biztos, hogy voltak ilyen véleményei. Hogy névvel és lacímmel mondja-e őket? Hát ezt a maga tapintatára bízom. Minél konkrétabb a dolog annál jobb. De ebben a jelenetben az a fontos, hogy a szemünk láttára marad intranzigens.

Gosztonyi a darab végére a halállal való szembenézés és a második világháború anyagát csoportosította volna. Végül *A hegyi költő* egy részletének segítségével a mába megérkezve szerette volna zárni az estet. Ezt írja: „Még az is dolgunk, hogy a mába megérkezzünk. (erre a Hegyi Költő 116. oldala is jó esély: a Miért szeretem? kezdés-re a »Nemcsak őt szeretem...« párhuzam)”. Végül levelét nagyon „sok tisztelettel és szeretettel”, bizakodva zárja:

Azt hiszem ennyiből is láthatja: nem arról van szó, amitől személyes találkozásunk alkalmával érezhetően tartott, hogy mi egy gyökeresen másik darabot szeretnénk íratni Magával. Nem. Mi nem egy Babits-dramát kérünk Magától, hanem a saját anyagát egy drámaibb változatban. Hogy mennyit kell dolgoznia, annak megítélésére én nem vállalkozom, de azt meg merném ígérni, hogy az elhangzottak nyomán nem kell feleslegesen dolgoznia.⁹⁴

A levél mindvégig tiszteletteljes, a színházi szakember jóindulata, tapintata és segítőkészsége nem vonható kétségbe, ám a javaslatok halmaza annyira mást tűz ki célul, mint amit Nemes Nagy Ágnes eltervezett, hogy feltehetőleg ennyi mindent akkor sem változtatott volna, ha kezdődő súlyos betegségével nem kellett volna hamarosan

⁹⁴ Gosztonyi János leveléről lásd még a szövegközlés jegyzetanyagát, NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 230–232.

szembesülnie. A darab történetéhez tartozik, nehezen színpadra vihető jellegét mutatja, hogy egy évtizeddel később, 2008-ban, a Nyugat 100 éves jubileumának ünnepi évében, amikor olyan sok színház foglalkozott nyugatos szerzőkkel, és kifejezetten keresték a bemutatható szövegeket, magam is többször sikertelenül próbálkoztam azzal, hogy valahol műsorra tűzzék a *Babits szerkesztő urat*. A szöveg még ma is vár arra, hogy valaki meglássa benne a fantáziát, s megőrizve Nemes Nagy Ágnes mondanójának komplexitását, akár rendhagyó módon, de színpadra vigye.

A színdarab bemutatásának vagy a szöveg publikálásának több szempontból is nagy jelentősége lett volna a nyolcvanas évek végén. Egyrészt Nemes Nagy Ágnes életműve már sokkal régebben gazdagodhatott volna ezzel az egyedülálló kirándulással, amelyet a számára oly szokatlan műfajban tett. Másrészt a saját válogatású *1945–1952. Vélemények Babits Mihályról* című dokumentum-összeállítás már majdnem három évtizede történeti értékű forrásává válhatott volna az Újhold-recepciónak: mit tartott idézendőnek Nemes Nagy Ágnes, szerinte milyen szövegek mutatják legjobban azt, ahogy Babits meghurcoltatása és az Újhold irodalompolitikai megtámadása, majd lerohanása szorosán összefonódott. Végül ez a színdarab meghatározó része lehetett volna Babits újraértékelési folyamatának is. Ahogy a róla folyó szakmai diskurzus fontos része lett *A hegyi költő*, bizonyosan a *Babits szerkesztő úr* is azzá vált volna. Már 1987-től számon tarthattuk volna Nemes Nagy Ágnes legalapvetőbb törekvését, aki úgy akart szembeszállni a Babitscsal szemben alkalmazott, öröklődően gyűlöletkeltő beszédmódokkal, hogy a költő érzékenységét, zárkózottságát, szórakozott gátlásosságát, szerkesztői szigorát, nagy tudását, kitartó küzdelmeit, saját természetén győzedelmeskedő bátorságát azzal emeli ki és teszi átélhetővé, hogy a hétköznapi situációk segítségével egy minden ízében szeretetre méltó embert formál meg. Másik nyilvánvaló célja, hogy a közismert költői szerep mellett a címben jelzett szerkesztői tevékenység korszakos jelentőségét is hangsúlyozza. Ebben a tekintetben Schöpflin szájából hangzik el a darab kulcsmondata: „Te nemcsak a Nyugatot szerkeszted, hanem az egész korszakot.” Újszerű az a sajátos szemlélet is, amely a dokumentumok egyénien drámai csoportosításában nyilvánul meg, vagyis Babits európai gondolkodását, háborúellenességét, 1919 utáni meghurcoltatását (hazaárulás, istenkáromlás, toloncház) közvetlenül összekapcsolja az ötvenes évekbeli kultúrpolitika megbélyegző frázisaival (elefántcsonttoronyba való húzódása, arisztokratizmusa, l'art pour l'art költészete reakciós, hanyatló, pusztító). A párhuzam önmagában sugallja a vádak képtelenségét. Ezt erősíti meg az a történelmi perspektíva, amely szerint a hitleri könyvégetés ellen kiálló Babits könyvei maguk is bezúzendókká válnak az ötvenes évek selejtlistája alapján. Nem utolsósorban fontos lett volna a darab a nyolcvanas évek végén (és még ma is az), azért, mert a maga módján határozottan felszólal két irodalmi perben is. Egyrészt arra akar figyelmeztetni, hogy József Attila tragikus sorsát, a vele kialakult konfliktust ne egyoldalúan csak Babits bűneként tartsák számon, másrészt Adyval való kapcsolatát s ezen keresztül költészetük megítélését ne rombolóan szimpla

vagy-vagy kérdésként kezeljék, természetesen Babits rovására, hanem méltányosan. Ady és József Attila darabbeli kitüntetett helyét jelzi, hogy csak kettejüktől olvasnak fel verset (*Babits Mihály könyvére, Magad emésztő...*), amelynek nem Babits a szerzője, ráadásul olyanokat, amelyek személye és költészete előtt egyszerre tisztelegnek. Végül *A hegyi költő* egész mondandójára rímel a befejezésként elhangzó *Jónás imája*, amelyet a szerzői utasítás szerint a színpad elejére lépve maga Babits szaval el, miután Schöpflin megkérdezi tőle: „Ugye nem adod fel?”⁹⁵ A dramaturgiailag ünnepélyessé tett szavalat arra hivatott, hogy ráirányítsa a figyelmet az egész költői életműre és szimbolikusan is megemelve annak jelentőségét.

---

⁹⁵ NEMES NAGY, *Babits szerkesztő úr*, i. m., 185.